

הרב יהודה שביב

חינוך והוראה במסכת קידושין

א. מותר האדם מן הבהמה

תוך כדי דיון בדרכי קניין עבד כנעני, משמיעה הגמ' בדף כב, ע"ב, כי דברי שמואל - שעבד כנעני נקנה במשיכה - אמורים רק כשאדון אוחז בעבד בחזקה והעבד בא אצלו, אבל "קראו ובא אצלו - לא קנאו". ותמהה על כך הגמרא, הרי גבי קניין בהמה במשיכה למדנו: "קורא לה והיא באה... כיוון שעקרה יד ורגל קנאה". והתשובה: "בהמה - אדעתא דמרה אולה; עבד אדעתא דנפשיה קאזיל". כלומר, בהמה מתוך שאין בה דעת, הולכת היא על דעת זה שקורא לה, לא כן העבד שעל דעת עצמו הוא הולך, ואי אפשר לזקוף את הליכתו לזכות האדון שקרא לו.

יש להבחנה זו השלכות רבות לתחומים אחדים. לענייננו יש לכך משמעות הן לגבי עניין החינוך והן לגבי תכליתו. בהמה, שאין לה דעת עצמית, ניתן לאלף. לא כן אדם שאותו ניתן וראוי לחנך. ועניין החינוך הוא שיעשה אדם את שיעשה בסופו של דבר לרצונו שלו ולדעתו שלו.

וחשוב להרגיש את הדבר, שכן כל עוד האדם קטן, הרי הוא מבחינת-מה כבהמה, כפי שאמר שם רב אשי בהמשך: "עבד קטן כבהמה דמי", ועשוי המחנך את הקטן להתפתות ולילך בדרך קלה של אילוף. אולם היא לא תצלה, שכבר הדריך החכם במשלי: "חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה" (כ"ב, ו).

החינוך הראוי הוא זה שיעמוד לו לנער גם כי יזקין.

ב. חובות האב ביחס לבן

תם רבנן: האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות, ויש אומרים אף להשיטו במים (כט, ע"א).

לענייננו חשובים כאן שני פריטים: ללמדו תורה וללמדו אומנות. ואולי אף להשיטו במים.

* פרק מחיבור על "חינוך והוראה בש"ס".

המקור לחיוב ללמדו תורה הוא בכתוב "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים י"א, יט)¹. אולם ניתן לקרוא את המילה "ולמדתם" גם בצורה שונה - ולמדתם. אכן מביאה הגמרא שאם לא לימד אותו אביו חייב האדם ללמד את עצמו, "דכתיב ולמדתם". כלומר התכלית היא שילמד האדם מישראל תורה. ומה טוב כשהוא עושה זאת בילדותו באמצעות אביו, אבל אם אין האב מקיים את מצוותו, עדיין המצווה תקפה והיא מוטלת על האדם בעצמו.

לגבי החיוב ללמדו אומנות, לא מובא לכך מקור מן הכתוב, אבל הטעם נשמע לנו מדברי רבי יהודה - "כל שאינו מלמדו אומנות... כאילו מלמדו ליסטות". שכן אומנות דרושה לאדם כדי להתקיים, ואם לא תהיה בידו אומנות, יפנה הוא לליסטות כדי להתקיים. לגבי אומנות באו המלצות במשנה האחרונה במסכת, כמו זו החיובית של רבי מאיר: "לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה" ("מעשה מחט או מעשה רוקס וכיוצא בו" - המאירי), וכמו אלה השליליות המוזכרות ע"י אבא גוריא בהמשך: "לא ילמד אדם את בנו חמר, גמל, ספר, ספן, רועה וחנווני, שאומנותם אומנות ליסטים". ואם כל עצמה של הוראת אומנות היא כדי שלא ילסטם את הבריות כני"ל, הרי ודאי שאין טעם ללמד אומנות ליסטים. חיוב זה של האב יכול להתקיים על ידו אם בפועל ממש - שהוא זה שילמדנו - ואם בדאגה למצוא רב או מורה שיעשה זאת במינונו של האב.

ג. ללמדו תורה - עד היכן

שאלה זו נשאלה בגמרא בדף ל, ע"א:

"עד היכן חייב האב ללמד את בנו תורה?"

אמר רב יהודה אמר שמואל: כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות.

ושאלה הגמרא ממקור בו נאמר: "למדו מקרא אין מלמדו משנה, ואמר רבא: מקרא - זו תורה"². ואכן מסיקה הגמרא שהסיפור על זבולון בן דן מלמד שאף הסב חייב ללמד את נכדו³, אבל עד היכן חייב ללמד מכריע המקור השני שהחיוב הוא ללמד מקרא בלבד.

1. ומצוה זו מיוחדת היא, ושונה ממצות חינוך למצוות. כמו שמשמיע הרב בעל "התניא" בתחילת הלכות תלמוד תורה שלו: "אע"פ שהקטן פטור מכל המצוות, וגם אביו אינו חייב לחנוכו במצוות מן התורה ולא מדברי סופרים - אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה, אע"פ שהקטן אינו חייב, שנאמר: ולמדתם אותם את בניכם..."

2. תורה היינו רק תורה, למעט נביאים וכתובים.

3. המקור לכך בתורה הוא הכתוב "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד', ט). וכתב המאירי שהוא הדין לבן הבת. וכל כך הפליגו בלימוד תורה של סב עם נכדו, עד שאמרו: "כל המלמד את בן בנו תורה - מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני". הרי זה קושר את הסב (ואולי גם את הנכד) אל ראשית קבלת התורה.

לגבי ההיקף - מהרמב"ם בהלכות תלמוד תורה עולה שהחייב הוא על כל המקרא, שכך הוא פוסק: "היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר - נותן לו שכרו וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה" (א', ז).

מה טעם צומצמה חובתו של האב ללימוד מקרא בלבד. מסתבר שבשל חוסר האפשרות לעשות גם לפרנסת בני ביתו וגם לממן לימודי התורה שבעל פה לבניו. ואכן מביא הטור (יו"ד סימן רמ"ה) בשם הרמ"ה שכל הפטור לגבי תורה שבעל פה הוא כשאי אפשר לו לאב, "אבל אם אפשר ליה חייב לאגמוריה משנה ותלמוד הלכות ואגדות".

ד. הוא ובנו מי קודם

ראינו כי החייב תלוי במידה רבה גם ביכולת המעשית והכלכלית. אף ראינו כי חייב אדם ללמד את בנו וחייב הוא ללמד את עצמו, אם אביו לא עושה זאת. מעתה תישאל השאלה: הוא צריך ללמוד ובנו צריך ללמוד - מי קודם? מצינו בזה מחלוקת -

תנו רבנן: הוא ללמוד ובנו ללמוד - הוא קודם לבנו.
רבי יהודה אומר: אם בנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו - בנו קודמו (כט, ע"ב).⁴

סברת תנא קמא נשענת כנראה על הכלל "חייך קודמין לחיי חברך". ואילו רבי יהודה בדעה שיש לבחון עניינית אצל מי ההשקעה כדאית יותר מבחינת תורה.

ונפסקה בפוסקים הלכה כרבי יהודה, זאת כנראה בשל המעשה שהובא בגמרא בהמשך, שרב יעקב בנו של רב אחא שלח את בנו ללמוד לפני אביו, וכששב הבן הביתה ראה האב שאין שמועותיו של הבן מחודדות, אמר לו: אני עדיף ממך, שב אתה (בבית) ואני אלך ללמוד תורה.

ה. רמות ודרגות שונות

ראינו כי לגבי חובת האב ללמד את בנו תורה, יש מרחב של רמות, מתורה בלבד ועד מקרא ותושבע"פ במלואם, ואכן מצינו אנשים ברמות בקיאות שונות ויש לכך השלכות הלכתיות.

תנו רבנן: על מנת שאני קריינא⁵, כיוון שקרא שלושה פסוקים בבית

4. לגבי פדיון הבן - שאף היא ממצוות האב על הבן, ואף לגביה מצווה הבן לפדות את עצמו, אם לא פדאו אביו - מצינו אותה מחלוקת: לדעת ת"ק "הוא קודם לבנו", ואילו רבי יהודה סובר "בנו קודמו, שזה מצוותו על אביו וזה מצוות בנו עליו" (כט, ע"א).

5. כלומר, שהיתנה בשעת הקידושין ואמר לאשה שהוא מקדש אותה על מנת שהוא קריין, היינו היודע לקרוא בתורה.

הכנסת - הרי זו מקודשת. רבי יהודה אמר: עד שיקרא ויתרגם⁶... והני מילי דאמר ליה 'קריינאי', אבל אמר ליה 'קרא אנאי' - עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי בדיוקא.
 על מנת שאני שונה - חזקיה אמר: הלכות, ורבי יוחנן אמר: תורה... מאי תורה - מדרש תורה. והני מילי דאמר לה 'תניינאי', אבל אמר לה 'תנא אנאי' - עד דתני הלכתא ספרא ספרי ותוספתא.
 על מנת שאני תלמיד - אין אומרים כשמעון בן עזאי וכשמעון בן זומא⁷, אלא כל ששואלים אותו בכל מקום דבר אחד בתלמודו ואומרו, ואפילו במסכתא דכלה⁸.
 על מנת שאני חכם - אין אומרים כחכמי יבנה, כרבי עקיבא וחבריו, אלא כל ששואלים אותו דבר חכמה בכל מקום ואומרה... (מט, ע"א וע"ב).

הרי לנו דירוג: קריין, קרא, שונה, תנא, תלמיד, חכם. ככלל, צריך שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו של האדם, שכך דרשו את המילה 'ושננתם' (דברים ו', ז) - 'שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד' (ל, ע"א).

ויש שהיו דברי תורה כה משוננים בפיהם עד שהיו הם כסופרים את אותיות של תורה -

לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, שהיו אומרים וא"ו 'דגחון' (ויקרא י"א, מב) - חציין של אותיות של ספר תורה; 'דרש דרש' (שם י', טז) - חציין של תיבות. 'והתגלח' (שם י"ג, לג) - של פסוקים, 'יכרסמנה חזיר מיערי' (תהילים פ', יד) עיין דיעזר - חציין של תהילים⁹; 'והוא רחום יכפר עוון' (שם ע"ח, לח) - חציין דפסוקים (ל, ע"א).

ו. גיל חינוך

חובת האב ללמד את בנו תורה מתחילה מעת שהתינוק יודע לדבר¹⁰, ועד

6. ומבהירה הגמרא שאין הכוונה שיתרגם מדעתו, אלא שבקי הוא בקריאת התרגום המקובל.
7. שלא הוסמכו ולא נקראו ירביי, אבל היו מגדולי ישראל.
8. רשיי מבין שזה לרבותא ולהחמיר, שאף במסכת 'זניחה' כמסכת כלה, שאינה חלק מן השייח הוא בקי, ויש שמבינים לרבותא להקל - 'ואפילו בדברים הקלים שרוב העם יודעים בהם קצת עניינים, כגון הלכות חג בחג...' (המאירי).
9. במניין האותיות.
10. רמב"ם הלכות תלמוד תורה א', ו.

אימתי קיימת חובה זאת? - אין לכך שיעור למעלה. כיוון שבמקביל חייב אדם ללמוד תורה בעצמו, והחויב הוא "עד יום מותו" (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה א', ז).

כך בתלמוד תורה; לא כך לגבי מצות חינוך, לגביה מצינו שיעורי גיל -

י'חנוך לנער על פי דרכו (משלי כ"ב, ו)¹¹. רבי יהודה ורבי נחמיה,
חד אמר: משיתסר ועד עשרים ותרתי, וחד אמר: מתמני שרי ועד
עשרים וארבע (ל, ע"א).

משמע קודם שש עשרה זה גיל מוקדם מדי ולאחר עשרים וארבע מאוחר מדי,
כלום גילאים אלו פסוקים וחדים הם? מדברי המאירי נראה שלא, שכך הוא
כותב:

לעולם יהא אדם נותן לב תמיד להשיג על ענייני הבנים ולהתמיד
בתוכחתם בין גדולים בין קטנים.

מדוע נקטו איפוא החכמים גילאים הללו שהוזכרו? -

"ומכל מקום הזמן הראוי להשתדל בתוכחת עד תכלית, הוא משעה
שהדעת מלבלב ויוצא עד שיעשה פרי, והוא משיתסרי ועד עשרים
וארבע¹², שקודם שיתסר אין לו דעת כל כך לקבל, ואחרי עשרים
וארבע אינו נשמע כל כך".

ז. לימוד מעורב

לקראת סוף המסכת, בהמשך לאיסור ייחוד, נאמר במשנה: "לא ילמד אדם
את בנו אומנות¹³ הנשים" (פב, ע"א), כלומר אומנות כזאת שבמסגרתה יצטרך
להימצא בין הנשים. כך גם לפי הגירסא "אומנות בין הנשים". אולם המאירי
מביא: "יש מפרשים בזו שלא יושיב תינוק ותינוקת לאומנות אחת, שלא ירגילים
לדבר זה עם זה יותר מדאי"¹⁴.

11. והסביר רש"י: "על פי דרכו" - דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו-חנוך לו בנערותו, ואיזוהי
נערותו - רבי יהודה ורבי נחמיה...".

12. נקט את שתי הקצוות.

13. וכבר הזכרנו לעיל שמכלל חובות האב לגבי הבן היא הכשרתו המקצועית.

14. מסתבר שדיברו על לימוד אומנות, ולא על לימוד תורה, שכן הבנות בשעתו לא למדו תורה
כלל, כמו שלמדה הגמרא בדרך כט, ע"ב מן הכתוב וילמדתם אותם את בניכם (דברים י"א,
יט) - "ולא בנותיכם". אכן בדורות האחרונים התחילו ללמד אף בנות תורה, בהיקפים
שונים, ראה על כך בספרו של הרב א"ג אלינסון 'בין אשה ליצורה', פרק י"ג.

ח. מורים - מורות

בהקשר לזה, קובעת המשנה (ד', יג):
לא ילמד אדם רווק סופרים, ולא תלמד אשה סופרים¹⁵. רבי אליעזר אומר: אף מי שאין לו אשה¹⁶ לא ילמד סופרים.

הטעם מוסבר בגמרא (פב, ע"א) משום האימהות המביאות את ילדיהן ללמוד; ואישה לא תלמד משום האבות. זאת, כדי שלא יגיעו לידי ייחוד. רשיי הסביר 'ילמד' כפועל עומד, במשמע שמרגיל את עצמו - 'וכן לא תלמד אשה סופרים' - לא תרגיל את עצמה להיות מלמדי תינוקות". לפי זה ההמלצה או האיסור הוא להוראה דרך קבע, אבל הוראה ארעית אולי אפשרית היא. אבל הרמב"ם פסק את הדברים בצורה חד משמעית - מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני אימותיהם הבאות אצל בניהן, וכן אשה לא תלמד תינוקות, מפני אבותיהם שהם באים אצל הבנים (הלכות תלמוד תורה ב', ד)¹⁷.

הבין כנראה ילמד כפועל יוצא, ילמד אחרים. ולפי זה אין הבדל בין לימוד של קבע לבין לימוד ארעי.

ט. הזנת תלמידים

יום לימודים היה יום לימודים ארוך¹⁸. והיה צורך לספק את צרכי הילדים הלומדים. תוך כדי דיון לגבי איסור כלאיים בחו"ל, מעיד רב יוסף שרב היה זורע את הגינה שסביבות בית המדרש ערוגות ערוגות. ומבהיר רשיי: "גינתא דצני רב - שכיחא לזורך התלמידים לאכול ירק שצב" (לט, ע"א).

י. תחרות בין מלמדים

לגבי תחרות כלכלית קיים הכלל:
עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו... נקרא רשע (נט, ע"א)

15. הרי זה מעניין, שאף שנשים לא מצוות ללמוד ומסתבר שאף לא למדו, מדברים על אפשרות שנשים תלמדנה! אפשר שהכוונה הייתה לרמות המאוד ראשוניות של קריאה. או שמדובר באישה שלמדה בעצמה, וראה ברמב"ם הלכות תלמוד תורה סוף פרק א: "אשה שלמדה תורה יש לה שכר".

16. הוסיף על דברי תנא קמא: לא רק מי שמעולם לא הייתה לו אשה לא ילמד, אלא אף מי שהייתה לו, אבל עתה אין לו, כגון אלמן או גרוש - לא ילמד.

17. וראה גם במקבילה בהלכות איסורי ביאה כ"ב, יג.
18. "ויישב ומלמדם כל היום כולו ומקצת מן הלילה" (רמב"ם הלכות תלמוד תורה א', ב).

כלומר המתחרה בחבירו שמתאמץ להשיג דבר מה, הרי הוא נקרא רשע.

ומה לגבי מלמדים? כתבו התוס' ד"ה עני:

נראה למורנו הרב רבינו יצחק שאסור למלמד להשכיר את עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו, כל זמן שהמלמד בביתו, שמאחר שהוא שכיר שם - ילך המלמד במקום אחר להשתכר שם, אם לא שיאמר לו בעל הבית דאין רצונו לעכב המלמד שלו. אבל אם שכר בעל הבית מלמד אחד - יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו, ואינו יכול לומר לו בעל הבית לך ושכור לך מלמד אחר, דנימא ליה: אין רצוני אלא לזה, שהרי כמדומה לי שזה ילמוד בני יפה יותר ממלמד אחר.

כלומר מבחינת המלמדים האיסור לירד לחיי חברו תקף. אולם מבחינת הלקוחות, היינו בעלי הבתים השוכרים - התחרות מותרת, שכן הנוק כאן אינו כלכלי, אלא לימודי, וכנגדו יש שיקול לימודי שסבור בעה"ב שאצלו ילמד הבן טוב יותר¹⁹.

יא. התבודדות

התבודדות יפה היא למבקש ללמוד באין מפריע. כסבורים היינו שיפה היא ביותר להתבוננות ועיון, והנה מדברי רש"י נראה שדווקא לגירסה היא יפה, שכן אומר הוא בדף פא, ע"ב: "מכלליה מכולה דברא - כשהיה הולך בשדה בגירסא לייחוד"²⁰.

יב. מקרא, משנה, תלמוד

כמין הנחייה עולה מהדרשה הבאה -

אמר רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך" (דברים ו', ז) - אל תקרי 'ושננתם' אלא 'ושלשתם'²¹; לעולם ישלש אדם שנתיו: שלישי במקרא, שלישי במשנה, שלישי בתלמוד²² (ל, ע"א).

ותמחה הגמרא: "מי יודע כמה חיי?" וכי יודע האדם כמה יהיו שני חיי, כדי שיוכל מראש לחלקם לשלושה. ומשיבה: "לא צריכא, ליומיי". רש"י פירש לימי

19. וראה במסכת ב"ב כא ע"ב, שכן מבוי המלמד, אינו יכול לעכב בן מבוי אחר המבקש אף הוא ללמד תינוקות. שכן יש תועלת לימודית בתחרות, ש"קאת סופרים תרבה חכמה" (רש"י שם).

20. ועוד מדברינו על גירסה. בדף כה ע"א - "שהגירסא השגורה בפה, קשה לשנותה ולחזור ולגורסה בלשון אחר".

השבוע, כלומר: "יומיים מקרא, יומיים משנה ויומיים תלמוד". אבל התנאי הקשו על כך ופירשו שבכל יום ויום ישלש. אמנם בפועל לא נהגו כן, אלא עסקו בעיקר בתלמוד. והסביר זאת רבינו תם שנסמכים בזה על האמור במסכת סנהדרין שתלמוד בבלי כלול במקרא במשנה ובתלמוד. הרמב"ם אף הוא מפרש כתנאי שהכוונה ללימוד היומי ואף מפרש כיצד יעשה, תוך שהוא מבהיר מה בין משנה לתלמוד. אלו דבריו:

חייב לשלש את זמן למידתו: שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במידות שהתורה נדרשת בהן, עד שידע היאך הוא עיקר המידות והיאך יוציא האיסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה²³, ועניין זה הוא הנקרא תלמוד. כיצד? היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלוש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלוש מהן בתורה שבכתב, ובשלוש בתורה שבעל פה ובשלוש מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר... (הלכות תלמוד תורה א, יא-יב).

אולם ממשיך הרמב"ם:

במה דברים אמורים, בתחילת תלמודו של אדם²⁴, אבל כשיגדל בחכמה ולא יהיה צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ - יקרא בעיתים מוזמנים תורה שבכתב ודברי השמועה, כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כלל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב ליבו וישוב דעתו.

נמצא עיקר לימודו של האדם צריך להיות בעיון ובהתבוננות במה שכבר הוא יודע, וביישום והסקת מסקנות. שכן בכך הוא אקטיבי בלימודו ויש עימו חדות יצירה.

21. על פי חילופי למני"ר.

22. יש מקום לתמוה על דרשה זאת: הרי הכתוב מדבר על הוראת תורה לבנים, והנה מסבים את האמור בכתוב לאדם הלומד בעצמו. ונראה שדרשה זאת היא מסוג הדרשות שאינן אלא כמין יקולבי לתלות עליו את הרעיון, העומד גם בפני עצמו.

23. שהם תורה שבעל פה והיינו משנה.

24. תחילת תלמודו זה יש לדון בו, שהרי אם נהג בו אביו בהלכה, הרי כבר לימדו מקרא כשהיה בן 5-10, ומגיל עשר התחיל ללמדו משנה. ונמצא שידע בסיסי של מקרא ומשנה יש בידו. ומדוע מדבר הרמב"ם על תחילת תלמודו. האם מדובר במי שאכן התחיל ללמוד בעצמו בגיל מבוגר?

יג. גסות רוח - מכשול לקניית תורה

למדנו:

סימן לגסות - עניות... עניות דתורה, (דכתיב: "אחות לנו קטנה ושדים אין לה" (שיר השירים ח', יח) ואמר רבי יוחנן: זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד²⁵ (מט, ע"ב).

מדוע גסי הרוח עניים הם בתורה - מסביר רש"י: "עניות דתורה - דאינה נוחה על גסי הרוח, דמתוך גסותו אין משמש כל לרכו ואין ממזר על שמועתו".

יד. תורה - תבלין ליצר הרע

מידה רעה כגסות הרוח היא מכשול לתורה, אבל מאידך תורה היא תבלין ליצר. למדנו -

תנו רבנן: "ושמתם"²⁶ (דברים י"א, יח) - סם תם²⁷ נמשלה תורה כסם חיים. משל לאדם שהיכה את בנו מכה גדולה, והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו: בני, כל זמן שרטייה זו על מכתך - אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בה בין בחמין בין בצונן, ואין אתה מתיירא. ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי²⁸. כך הקב"ה אמר לישראל: בניי, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין. ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו... ואם אין אתם עוסקים בתורה - אתם נמסרים בידו, שנאמר: "לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד', ז), ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך, שנאמר: "ואליך תשוקתו", ואם אתה רוצה - אתה מושל בו, שנאמר: "ואתה תמשול בו" (ל, ע"ב).

תחילה דיברה הגמרא על תורה כסם כרפואה, אולם בהמשך התורה מדומה לתבלין. תבלין הוא הדבר הנותן טעם וממתק את התבשיל, נמצא שהתורה אינה רק תרופה²⁹, אלא שיש בידה אף לעדן ולכווין את היצר ולעשות את הדבר הרעיל הזה (היצר) לדבר מאכל ערב ומזין.

25. שדיים הם איברי ההנקה, ההזנה. מי שלא זכתה ללמד כאילו אין לה שדיים.

26. "ושמתם את דברי אלה על לבבכם".

27. נדרשת המילה כאילו נחלקה לשתיים ישם (סם) תם. היינו תרופה שלמה.

28. נמק.

29. דימוי של תורה כתרופה וכשוברת היצר עולה גם מהמובא בהמשך - "תנא דבי רבי ישמעאל: בני אם פגע בך מנוול זה (היינו יצר הרע) - משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא - נימוח; ואם ברזל הוא - מתפוצץ".

טו. תלמוד לעומת מעשה

מסופר -

וכבר היה רבי טרפון³⁰ וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול. נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול; נענה רבי עקיבא ואמר: תלמוד גדול; נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה... (מ, ע"ב).

שאלה זו שנשאלה מסתבר שלא הייתה רק שאלה אקדמית של חשיבות, אלא היו לה גם השלכות מעשיות של סדרי עדיפויות. ולעומת שתי הדעות הקוטביות של רבי טרפון ורבי עקיבא, נפלה ההכרעה כדעה האמצעית, שמחד נותנת ערך לתלמוד - 'תלמוד גדול', אבל גדולתו היא בכך שהוא מביא לידי מעשה³².

30. נזכר רבי טרפון בייחוד ובראשונה, שכן הוא המרא דאתרא של לוד.

31. כגון זו הנוכרת בתוסי - "אדם שלא למד עדיין ובא לימלך אם ילמוד תחילה או יעסוק במעשה".

32. והביא התוסי הנ"ל, לגבי ההשלכה המעשית שהזכרה: אדם שעדיין לא למד ומתלבט אם לפנות ללימוד או למעשה "אומרים לו למוד תחילה, לפי שאין עם הארץ חסיד, אבל אדם שלמד כבר - המעשה טוב יותר מלימוד".